

УДК 81'27'373.46-115=161.2=162.1=111

ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ МОВ У РІЗНИХ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ТРАДИЦІЯХ

Оксана Бутковська

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
oksanavasytsiv@gmail.com*

Здійснено зіставний аналіз українських, польських та англійських соціолінгвістичних термінів з метою визначення складу та структури семантичної групи “мовний контакт”. Виявлено спільні й відмінні семантичні ознаки термінологічних одиниць. Терміни, які увійшли до складу групи в трьох мовах, реалізують відношення *міжмовної симетрії* та *асиметрії*.

Ключові слова: термінологія соціолінгвістики, семантична група, мовний контакт, базовий термін, інтегральні та диференційні ознаки.

Одним із показників системності термінів соціолінгвістики визнано наявність термінологічних полів, які на основі змісту мовних одиниць забезпечують цілісне відображення понятійної сфери цього наукового напрямку [1-2]. Серед невивчених питань – зіставний аналіз соціолінгвістичних термінів, які містять у своїй структурі семантичну ознаку ‘взаємодія мов’, заповнюючи один із сегментів термінологічного поля “мовна ситуація”.

Мета статті – розкрити семантичну структуру термінів семантичної групи “*мовний контакт*” та з’ясувати системні відношення між ними. Завдання: 1) обґрунтувати теоретичне підґрунтя аналізу; 2) дослідити структурну організацію семантичної групи “*мовний контакт*” у трьох мовах.

Термінологічні одиниці, що містять у своєму змісті ознаку ‘взаємодія мов’, зокрема 55 назв української, 33 польської та 36 англійської мов, зібрано із лінгвістичних словників, енциклопедій та соціолінгвістичних праць [3-8]. Для аналізу термінів застосовано *зіставний метод*, який допоміг розкрити спільні і відмінні ознаки семантики відповідників української, польської й англійської мов. Процедура розщеплення значення слова на мінімальні семантичні компоненти, яку забезпечив *компонентний аналіз*, використано для виокремлення семантичної групи, визначення тотожностей і відмінностей семантичного змісту базового терміна та всіх інших одиниць цієї групи. Місце кожного терміна та парадигматичні відношення між ними в складі семантичної групи розкрито за допомогою протиставлення одиниць на основі наявності чи відсутності певної диференційної ознаки (*прийом опозицій*).

1. Теоретичне підґрунтя аналізу

Для розкриття системної організації термінів відштовхуємося від поняття “семантична група”, що постає як об’єднання пов’язаних за змістом термінологічних одиниць, незалежно від їхньої морфологічної природи [9; 10]. Аналіз термінів за семантичними групами передбачає їх співвіднесення з семантичною системою мови

(оскільки враховано власне мовні фактори), тоді як дослідження тематичних груп виявляє зв'язок із зовнішнім світом, тобто предметно-логічними факторами. Звідси очевидно постає взаємодія понять *семантична група* і *термінологічне поле*, що формується на поняттєвій основі [1; 2; 9].

Віднесення тієї чи тієї назви до складу семантичної групи зумовлене наявністю в її дефініції терміна, що містить вказівку на родові поняття. Цей термін, як спільний компонент дефініцій семантично пов'язаних одиниць, отримує підставу стати базовим елементом групи. На основі реалізації інтегрального компонента його змісту й відбувається виокремлення групи. Компонентний аналіз словникових дефініцій і процедура ступінчастої ідентифікації дозволяють виявити включення семантичних ознак значення одного терміна у значення іншого, що й слугує показником ступеня тотожності елементів семантичної групи. Що більша кількість назв, з якими терміни об'єднуються семантичними компонентами, то він важливіший для семантичної структури групи [11: 20]. Врахувавши кількість та повторюваність семантичних компонентів у структурі термінів, розкриємо їхні системні відношення в межах груп – гіперо-гіпонімічні, синонімічні, антонімічні. Встановлення місця певного терміна (ядро чи периферія) відбувається із врахування сили семантичних зв'язків між усіма одиницями групи (ідея Ю. Караулова): що ближче до терміна, який тлумачать, знаходиться компонент дефініції, то тісніше він пов'язаний із значенням цього терміна [12: 76]. Зважаючи на це, ядерна зона семантичної групи формується навколо ядерного терміна, охоплюючи базові терміни з великою кількістю спільних компонентів змісту, що виражають найважливіші поняття соціолінгвістики. До периферії входять менш уживані одиниці з вузькоспеціальними значеннями та значним обсягом диференційних ознак.

Отже, склад семантичних груп визначаємо на основі двох типів семантичних ознак – диференційних, що забезпечують парадигматичні протиставлення, та інтегральних, які заповнюють понятійний зміст термінів. Правомірність вибору того чи іншого терміна в ролі ідентифікатора семантичної групи підтверджується високою частотою його вживання в наукових текстах, широкими дистрибутивними можливостями, здатністю у найбільш узагальненому вигляді передавати інформацію про семантичну групу [13: 13].

2. Структурна організація семантичної групи “мовний контакт” / “kontakt językowy” / “language contact”

Структурною моделлю понятійного змісту термінів слугує дефініція, відображаючи членування значення на простіші семантичні складники. Тому семантичну структуру назв, їхні спільні та відмінні семантичні ознаки встановлюємо за допомогою компонентного аналізу словникових дефініцій.

Явище мовної взаємодії забезпечує індивідуальний, соціальний білінгвізм та мультілінгвізм, коли особи використовують дві і більше мов. Цю взаємодію позначають різні терміни: *мовний контакт*, *міжмовні контакти*, *інтерлінгвістичні контакти*, *мовна взаємодія*, *змішування мов*, *взаємний вплив мов*, *схрещення*, *інтерференція*, *запозичення*, *гібридизація*, проте найуживанішою постає сполука *мовні контакти*. Такі розбіжності в назвах зумовлені не тільки тим, що дослідники по-різному називають одне й те саме поняття, але й через різні аспекти досліджуваної проблеми: соціолінгвістичний, психолінгвістичний, власне лінгвістичний. С. Семчинський визначає *мовні контакти* як взаємодію двох і більше мов, за якої висловлювання однією мовою включають до свого складу елементи другої мови або навпаки [14: 273]. Ю. Жлуктенко вважає, що “для того, щоб дві або більше мови почали взаємодіяти, вони повинні до такої міри локально наблизитись одна до одної, щоб між ними встановилися певні міжмовні, або

інтерлінгвістичні, зв'язки, які прийнято називати *мовними контактами*" [15: 6]. На думку О. Селіванової, мовний контакт – це “процес взаємодії мов, впливу однієї мови на іншу або їхнього взаємного впливу, що приводить до змін її лексики і граматичної системи, а в аспекті мовної ситуації в регіоні – до її зміни” [16: 344]. Термін диференційне взаємодію, позначаючи українсько-білоруські мовні контакти, українсько-німецькі мовні контакти, українсько-польські мовні контакти, українсько-російські мовні контакти і т. д. [17: 681–688].

У польській мові термін *kontakt językowy* реалізує значення: “sytuacje, gdy grupy lub jednostki używają różnych języków, a w rezultacie ich kontaktu dochodzi do zmian w użyciu języka / języków” [18]; “wzajemne oddziaływanie na siebie dwu lub kilku języków wpływające na słownictwo i strukturę jednego lub wielu z nich”; “sytuacja, w której grupy użytkowników różnych języków koegzystują ze sobą, tak że system językowy przynajmniej jednego z języków ulega zmianom” [19]. У англомовних джерелах знаходимо дефініцію терміна *language contact* на позначення ситуації, коли “two or more languages or varieties interact” [20]. Таким чином, семантичний зміст базового терміна *мовний контакт* у трьох мовах формують ознаки ‘мовна взаємодія’ / ‘wzajemne oddziaływanie języków’ / ‘language interaction’, ‘дві або більше мов’ / ‘dwa lub więcej języków’ / ‘two or more languages’, які свідчать про опосередкований зв'язок цих одиниць із сполукою *мовна ситуація*. Встановлення наявності цих ознак у семантичній структурі похідних термінів є підставою для їх віднесення до семантичної групи “*мовний контакт*” в українській, польській чи англійській мовах. При цьому ступінь ідентифікації, на якому було виявлено інтегральний компонент, відображає ту семантичну зону (ядерну чи периферійну), до якої належить окремий елемент поля.

У зарубіжних працях зазначено, що ситуація мовного контакту (*language contact situation*) виникає не лише внаслідок вживання кількох мов у межах певної мовної спільноти (*societal bilingualism, societal multilingualism*), але й передбачає вплив однієї мови на іншу на рівні індивіда (*individual b., individual m.*), тому семантика терміна *language contact* включає також ознаки ‘person’, ‘language community’ [7: 16–17].

За нашими спостереженнями, семантичні групи “*мовний контакт*” / “*kontakt językowy*” / “*language contact*” є багаторівневими, семантична диференціація термінів відбувається шляхом додавання диференційних ознак, що зумовлює виокремлення гіперогіпонімічних груп різних рівнів ієрархії. Диференційні компоненти розглянуто в порядку зменшення їхньої розрізняючої сили, тобто спершу – ознаки, що є спільними для усіх гіпонімів певної групи, потім – ознаки, характерні для окремого видового поняття.

Так, в терміносистемі української мови ієрархічна організація групи передбачає наявність гіперо-гіпонімічних відношень між базовим компонентом та його видовими назвами. Наприклад, ознака ‘тривалість взаємодії’ слугує основою для виокремлення *тимчасових* (або *каузальних*) і *постійних* (чи *перманентних*) *мовних контактів* (м. к.) [21: 16]. За допомогою протиставлення ознак ‘безпосередня взаємодія’ / ‘опосередкована взаємодія’ М. Кочерган розрізняє *безпосередні м. к.* та *опосередковані м. к.* *Природний мовний контакт* виникає в ситуації безпосереднього спілкування двома чи більше мовами, а *штучний* – зумовлений певними соціальними обставинами, для прикладу, навчання в школі. Між цими когіпонімами існує мезонім – *змішаний м. к.*, тобто *природно-штучний* (диференційна ознака ‘характер взаємодії’). За допомогою компонента ‘напрямок впливу’ розмежовують *однобічні м. к.* (впливу зазнає одна з мов) та *обопільні м. к.* (мови, що контактують, здійснюють вплив одна на одну). Диференційна ознака ‘територія’ лежить в основі пари когіпонімів *маргінальний м. к.*, та *внутрішньорегіональний м. к.*, при яких носії контактуючих мов проживають на суміжних або ж на одній території [22: 187–188; 16: 344].

Термін *мовний контакт* як базовий компонент групи формує розгалужену парадигму видових назв в українській мові, що входять до ядерної зони цієї семантичної групи та засвідчують міжмовну асиметрію з польською та англійською мовами, виявляючи вплив запитів суспільства на висвітлення проблем мовного контактування.

Зміни в мовленні, які відбуваються в ситуаціях поширення двох контактних мов, зумовлюють появу таких явищ, як: *переключення коду*, *запозичення*, *інтерференція*, *інтеркаляція*, *змішування мов*, *мовна асиміляція*, *білінгвізм*, *диглосія*, *мовний союз*. Таким чином, за допомогою ознак ‘мовний вплив’, ‘мовні зміни’ термінологічна одиниця *мовний контакт* вступає в еквіполентну опозицію із назвами, що мають значення наслідків мовної взаємодії в різних мовах. У польській соціолінгвістиці результатом процесу контактування мов може бути: *przełączanie kodów*, *zapóżyżczenie językowe*, *mieszanie języków*, *interferencja*, *dwujęzyczność*, *translanguaging* чи *polilanguaging*. До наслідків мовних контактів в англійській традиції зараховують явища, позначенні термінами: *borrowing*, *code-switching*, *code-mixing*, *interference*, *mixed languages*, *foreigner talk*. Ці терміни формують периферійну зону семантичної групи “*мовний контакт*” у трьох мовах.

Терміном *перемикання кодів* (п. к.) позначають “поперемінне використання білінгвом елементів двох і більше мов у межах одного комунікативного акту” [23: 239]. У польській мові сполука *przełączanie kodu* має значення: “zjawisko użycia w konwersacji więcej niż jednego języka lub odmiany językowej”; “wykorzystanie więcej niż jednej odmiany językowej w sposób zgodny ze składnią i fonologią (systemem dźwiękowym) każdej z nich” [19]; “przechodzenie nadawcy z jednego kodu na inny” [6: 117]. Термін *code-switching* відноситься до поняття “juxtaposition of elements from two (or more) languages or dialects” [7: 447]. На основі ознак ‘перехід з однієї мови на іншу’ / ‘przechodzenie z jednego języka na inny’ / ‘switching from one language into another’, ‘діалект’ / ‘odmiana językowa’ / ‘dialect’, ‘спілкування’, ‘konwersacja’, ‘communication’ терміни у трьох мовах виявляють міжмовну симетрію.

Термін *перемикання кодів* розвиває гіперо-гіпонімічний зв’язок із одиницями *ситуативне п. к.* і *метафоричне п. к.*, які виокремили західні дослідники Дж. Фішман та Дж. Гамперц. Вибір коду / субкоду при *ситуативному п. к.* зумовлений ситуацією – формальною чи неформальною [24: 163–164]. Джерельна база засвідчує наявність відповідників пол. *sytuacyjne przełączanie kodu*, *metaforyczne p. c.*, англ. *situational code-switching*, *metaphorical c.-s.* Як правило до чинників, від яких залежить вибір коду при *ситуативному п. к.*, належать: тема розмови, слухач, комунікативні ролі мовців, їх особисті відносини [25; 7: 448]. *Метафоричне п. к.* стосується не цілісної зміни соціальної ситуації, а зміни якогось її компонента. Семантичні компоненти ‘статус мов’ та ‘соціальна позиція мовця’ дозволяють розрізнити когіпоніми *немарковане п. к.* – *марковане п. к.* Перше відбувається тоді, коли мовець дотримується правил мовленнєвої поведінки, що склалися в мовній спільноті, і перемикає код відповідно до очікувань слухача. При *маркованому п. к.* мовець свідомо порушує прийняті в мовленнєвому колективі конвенції та перемикає код так, що це сприймається співбесідником як відхилення.

Оскільки зміна коду може відбуватися як всередині речення, фрази чи слова, так і вкінці, терміни укр. *перемикання кодів*, англ. *code-switching* виявляють смисловий зв’язок із одиницями укр. *інтерсентенціональне п. к.*, англ. *intersentential c.-s.*, що позначають явище переключення на природній межі мовленнєвого потоку у кінці фрази, синтаксичного періоду, після завершення обговорення певної теми, та термінами укр. *інтра-сентенціональне п. к.*, *intrasentential c.-s.* – зміна коду посеред фрази чи слова [23: 240; 26: 152–153; 7: 451].

У польській соціолінгвістиці термін *przełączenie kodu* формує видову парадигму із сполуками *jednokrotne p. k.*, коли процес переключення не повторюється, й

wielokrotne p. k., коли це багаторазова дія. В українській і польській терміносистемах ці назви становлять термінологічні лакуни.

Окрім *situational code-switching*, в англійській і польській мовах виокремлюють гіпонім англ. *conversational code-switching*, пол. *konwersacyjne przełączenie kodu*, що передбачає ледь помітний вплив різних факторів на зміну коду. В одних випадках білінгви перемикають код свідомо, в інших – ні, досягаючи при цьому різного стилістичного чи символічного ефекту, ідентифікуючи свою етнічну належність в іноземній мовній спільноті, маркуючи незначні коливання у почуттях співрозмовників [7: 449; 25]. Таке *перемикання кодів* можуть зумовлювати й лакуни в лексичному запасі мовця, що свідчить про опосередкований зв'язок когітонімів *code-switching* та *borrowing*.

У одному парадигморяді із термінами *перемикання кодів* і *змішані мови* знаходиться одиниця *змішування кодів*, що передбачає немотивований перехід білінгва з однієї мови на іншу в процесі спілкування, який здебільшого є результатом неповноцінного володіння мовою (ами), формами її існування, стилями [24: 164, 196]. У польських джерелах термін *mieszanie języków* постає як “podpieranie się słownictwem innego języka w sytuacji, gdy w znajomości języka docelowego pojawiają się luki czy nieporozumienia” [28]. У англомовних джерелах знаходимо, що терміни *code-switching*, *mixed code* та *code-mixing* часто вживаються як взаємозамінні, проте дослідники виявляють й певні відмінні ознаки. Так, інтервали при *code-switching* є більш-менш помітними (наприклад, чіткий перехід між реченнями однією мовою до закінчених синтагм іншою), тоді як при *code-mixing* інтервали розмиті, постійне перемикання між частинами складних речень вважається радше змішуванням. Таким чином, поняття *code-switching* постає ситуативним, прагматичним (особи перемикають код відповідно до зміни теми чи співрозмовника), а *code-mixing* виконує метафоричну функцію, адже мовець і слухач володіють обома мовами, а перемикання коду створює спеціальний ефект, символізує їх ставлення до мови, місцеві цінності тощо [7: 442–443]. Незважаючи на подібність змісту термінів *змішування кодів*, *mieszanie języków*, *code-mixing* у трьох мовах, вони виявляють відмінності за ознаками ‘неповноцінне володіння мовою’, ‘niewystarczająca znajomość języka docelowego’ ‘special effect’, які вказують на різну мету процесів мовного змішування.

Співвідносним із *переключенням* чи *змішуванням коду* є поняття *запозичення* (з.). Термін *запозичення* реалізує значення: 1) елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція та ін.), який було перенесено з однієї мови до іншої в результаті мовних контактів; 2) процес переходу елементів однієї мови до іншої [17: 194]. Відповідник польської мови *zapożyczenie* позначає “wszelkie elementy językowe wzbogacające język ogólny przez przejmowanie elementów z języków obcych” [6: 151]. В англійській мові одиниця *borrowing* використовується для номінації “a form that has spread from one linguistic variety (the ‘source’) into another variety (the ‘target’ or ‘replica’)” [7: 432].

За допомогою протиставлення ознак ‘język obcy’ / ‘odmiana języka polskiego’ терміни *zapożyczenie zewnętrzne* – *z. wewnętrzne* розвивають антонімічний зв'язок. Серед лексичних запозичень розрізняють *z. właściwe* (іншомовні слова, збережені в оригінальній чи дещо змінній формі) та *z. ukryte* (чи *semantyczne*), що полягає в перенесенні значення слова з іноземної мови і надання його лексемі, що вже й раніше функціонувала в польській мові [6: 151–153]. Ці різновиди запозичень вказують на міжмовні лакуни, адже у джерельній базі української та англійської мов не виявлено їхніх відповідників.

Зазвичай запозичуються слова. З огляду на генетичну належність до мов-джерел чи до мовних сімей, функціонує велика кількість назв на позначення *лексичних запозичень*. Для прикладу: укр. *індоєвропеїзми* (*германізми*, *слов'янізми*; *англіцизми*, *русицизми* та ін.), *арабізми*, *тюркізми* тощо; пол. *anglicyzmy*, *bohemiczmy*, *ekzotyzmy* (*kсенізм*), *galicyzmy*, *hermanizmy*, *hungaryzmy*, *italianizmy*, *rusyzmy*, *rutenizmy* та ін.

Термін укр. *запозичення*, англ. *borrowing*, окрім спільних з іншими елементами семантичної групи ознак (□ взаємодія мов' / 'language interaction, 'два чи більше мовних кодів' / 'two or more language codes'), містить й відмінні. До семантичного змісту цієї одиниці входять ознаки: 'граматична адаптація' / 'grammatical adaptation' (в процесі *переключення коду* мовець використовує елементи мови-джерела відповідно до фонетичних, граматичних та інших ознак цих елементів; 'свідоме перенесення' / 'conscious transfer' (вказує на свідоме запозичення мовного елемента (як правило, слова) для заповнення прогалини в цільовій мові, а *переключення коду*, впливаючи на всі рівні мовної структури, є спонтанним, перехід між реченнями однієї та іншої мов чітко розмежований); 'необов'язкове володіння кодом' / 'not presuppose mastery of the code' (*переключення* чи *змішування коду* потребує певного володіння двома чи більше мовами) [23: 240–241; 7: 433]. Як бачимо, при розмежуванні співвідносних понять *перемикання коду*, *змішування коду*, *запозичення* варто враховувати кілька диференційних ознак їх змісту.

Базові одиниці зіставлених груп вступають у *еквівалентну опозицію* із термінами укр. *інтерференція*, пол. *interferencja*, англ. *interference*. В українській мові зміст цієї одиниці розкривають по-різному. Ю. Жлуктенко *інтерференцією* називає "зміни в структурі мови та в її семантиці, що визначаються міжмовною взаємодією у ситуації мовного контакту" [28: 76]. С. Семчинський процес мовної взаємодії пропонує називати *інтерференцією*, а результати – *запозиченнями* [14: 31]. О. Селіванова визначає *інтерференцію* як "взаємне проникнення до мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов...", конкретизуючи, вона передбачає відхилення від стандартів рідної мови, мовленнєву помилку, що може охоплювати всі мовні рівні (ці явища представлені термінами *діафонія*, *діаморфія*, *діалексія*). Врахувавши ідеї У. Вайнрайха, українські мовознавці визначають *інтерференцію* як відхилення від норми однієї мови внаслідок її контактів та залучення елементів з іншої [29: 31; 30: 32; 31: 460]. Таким чином, поняття *інтерференції* передбачає негативний вплив однієї мови (як правило, яка домінує), на іншу. Саме ж явище, що відображає позитивний вплив однієї мови на іншу, лінгвісти визначають як *трансференцію*. Незважаючи на певні розбіжності у поглядах дослідників, усі перелічені дефініції актуалізують інтегральний компонент терміна *інтерференція* 'взаємний вплив мов'.

У польській мові значення взаємного впливу мовних систем в умовах дво- і багатомовності, що є негативним результатом мовних контактів; явище проникнення рис однієї мови до іншої (інтегральна ознака 'wzajemne oddziaływanie systemów językowych') розкриває термін *interferencja językowa* [32: 81; 6: 54]. Терміном *interference* в англійській мові позначають "speaker-specific deviation from the language being spoken due to the influence of the other language" [7: 497]. Подібні ознаки укр. 'взаємний вплив мов', 'взаємне проникнення елементів двох мов', 'відхилення від норми'; пол. 'wzajemne oddziaływanie systemów językowych', 'przenikanie cech jednego języka do innego', 'odbieganie od normy'; 'language influence', 'transfer of linguistic features between languages', 'deviation from the norm' вказують на повну відповідність між термінами укр. *інтерференція*, пол. *interferencja*, англ. *interference*.

У терміносистемі англійської мови синонімом терміна *interference* часто виступає назва *language transfer*. У контексті засвоєння другої мови, цей термін розвиває гіперо-гіпонімічні зв'язки із сполуками *positive transfer* (результатом є правильне володіння мовою) і *negative t.* (призводить до мовленнєвих помилок). Термін *interference* часто використовується на позначення негативного впливу, відтак назва *negative transfer* постає його синонімом. Ознака 'duration of the influence' слугує розрізнявальним чинником когіпонімів *static interference* і *dynamic i.*, що позначають відносно постійний і тимчасовий вплив однієї мови на іншу [8: 69; 7: 499]. Ще один різновид мовного

впливу *shift-induced interference* спостерігається тоді, коли особа відмовляється від рідної мови, засвоюючи іншу мову, яка часто відображає ознаки рідної. Відповідників до цих термінів в українській мові не зафіксовано, тоді як у польських джерелах знаходимо відповідник *transfer językowy* та його видові назви *transfer pozytywny* (*t. dodatni*) і *transfer negatywny* (*t. ujemny*) [33: 606; 32: 80–81; 34: 73]. Подібний вияв гіперо-гіпонімічних відношень у соціолінгвістичних традиціях свідчить про різний рівень розвитку теоретичних знань про результати мовного контактування.

Український термін *інтерференція* за допомогою протилежних ознак ‘вплив рідної мови’ / ‘вплив чужої мови’ вступає в антонімічні відношення із терміном *інтеркаляція*, який позначає вплив на рідну мову елементів різних рівнів нерідної мови [16: 344]. Якщо розуміти *інтерференцію* як взаємний вплив двох мов, то термін *інтеркаляція* виступатиме одним з її виявів. Його відповідників в системах англійської і польської мов не виявлено.

Зміни внаслідок взаємодії мов можуть відбуватися в парах контактних мов або ж у групах регіонально близьких мов, що призводить до виникнення *мовних союзів* як особливого типу ареально-історичної спільності мов, які характеризуються наявністю спільного лексичного фонду в межах єдиного культурного простору та подібністю граматики [16: 345]. У польській мові функціонує семантично тотожна назва *liga językowa*.

Семантичну структуру терміна *мовний союз* формують ознаки ‘тривалий мовний контакт’, ‘мовна конвергенція’, які визначають появу спільних рис у кількох мовах. Саме ознака ‘мовна конвергенція’ дозволяє протиставити терміни *мовний союз* і *мовна асиміляція*, що призводить до витіснення однієї з мов, сліди якої можуть зберегтися в мові-переможниці. Відтак ознаки ‘мова корінного етносу’ ‘мова чужинців’ є основою для виокремлення антонімів *субстрат* та *суперстрат*. Перший реалізує значення сукупності рис мовної системи переможеного корінного етносу у мові чужинців, а другий – сукупності рис мови-переможниці у мові корінного етносу [31: 7–9]. Проміжний тип мовної взаємодії позначає термін *адстрат*, при якому обидві мови не змішуються, а внаслідок тривалого контактування лише формується особливий мовний прошарок між цими мовами [31: 17]. Тотожне значення передають відповідники пол. *substrat, adstrat, superstrat* (диференційні ознаки ‘język ludności pierwotnej’, ‘język ludności napływowej’); англ. *substratum, adstratum, superstratum* (диференційні ознаки ‘language of subjugated population’, ‘language of dominant group’) [35; 8: 239].

У результаті контакту мов може утворитися різновид мови, який використовує особа в іншомовному середовищі з метою полегшення спілкування. Це явище в англійській мові отримало назву *foreigner talk* (синонім *xenolect*). Ця мова, як і *піджин*, передбачає спрощення лексики та граматичних засобів у зв’язку з обмеженою компетенцією особи в цільовій мові. У системах української й польської мов на її місці виявляємо термінологічні лакуни [7: 474].

Висновки

На основі розкриття семантичної структури, спільних та відмінних семантичних ознак, парадигматичних відношень термінів соціолінгвістики виокремлено семантичну групу “*мовний контакт*” / “*kontakt językowy*” / “*language contact*”, що об’єднує найменування, пов’язані семантичними компонентами укр. ‘мовна взаємодія’, пол. ‘wzajemne oddziaływanie języków’, англ. ‘language interaction’. Одиниці зіставлених груп найчастіше виявляють опозиції включення та тотожності, засвідчуючи системний характер соціолінгвістичної термінології. Більшість термінів мають тотожну семантичну структуру у трьох мовах. Розбіжності виявляє кількісний склад семантичних груп. Розгалужена

парадигма видових назв базового терміна в українській мові ілюструє явище міжмовної асиметрії. В українській та англійській мовах спостерігається більш детальна родо-видова диференціація понять на позначення типів переключення коду, а також на позначення різновидів інтерференції в англійській мові. Термін англійської мови *foreigner talk* формує лакуну в терміносистемах української і польської мов.

1. Дзябко Ю. М. Семантична структура термінологічного поля “мовна політика” в українській та японській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Ю.М. Дзябко. – Львів, 2015. – 20 с.
2. Бутковська О. С. Структурно-семантичні особливості термінів соціолінгвістики в українській, польській та англійській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О.С. Бутковська. – Львів, 2016. – 20 с.
3. Мацюк Г. П. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики : навч. посіб. / Г. П. Мацюк. – Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 212 с.
4. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики / Л. Масенко. – Київ, 2010. – 246 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.
6. Skudrzykowa A. Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej / A. Skudrzykowa, K. Urban. – Kraków ; Warszawa, 2000. – 170 p.
7. Mesthrie R. Concise Encyclopedia of Sociolinguistics / R. Mesthrie. – University of Cape Town, 2001. – 1060 p.
8. Malmkjær K. The Linguistics Encyclopedia / K. Malmkjær. – New York : Routledge, 2002. – 621 p.
9. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук спец. : 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / А. М. Ляшук. – Кіровоград, 2007. – 23 с.
10. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – [Изд. 2-е, стер.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
11. Бондаренко К. Л. Зіставна лексикологія (гендерний та соціолінгвістичний аспекти) : навч. посіб. для студ. ф-тів інозем. мов / К. Л. Бондаренко, О. С. Бондаренко. – Вінниця : Нова Книга, 2011. – 165 с.
12. Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантического поля / Ю. Н. Караулов // Филологические науки. – 1972. – № 1. – С. 57–68.
13. Караулов Ю. Н. Общая і русская идеография / Караулов Ю. Н. – М. : Наука, 1976. – 356 с.
14. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов / С. В. Семчинський. – К. : Вища шк., 1974. – 256 с.
15. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 135 с.
16. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 712 с.
17. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співгол.), М.П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во – Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
18. Kontakt językowy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kontakt_j%C4%99zykowy
19. Wielojęzyczność i kontakty językowe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pl.langua.gesindanger.eu/book-of-knowledge/multilingualism-and-language-contact/>
20. Language contact [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Language_contact
21. Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия / Ю. А. Жлуктенко. – К. : Вища шк., 1974. – 176 с.
22. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підруч. / М. П. Кочерган. – [2 вид., випр. і доп.]. – К. : Академія, 2006. – 464 с.

23. Брага І. І. Перемикання кодів: основні напрями соціолінгвістичних досліджень / І. І. Брага // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия "Филология. Социальные коммуникации". – 2012. – Т. 25 (64). – № 1. – Ч. 1. – С. 238–242.
24. Словарь социолингвистических терминов / ред. В. Ю. Михальченко. – М. : Ин-т языкознания, 2006. – 312 с.
25. *Głuszkowski M.* Typy przełączania kodu w rosyjsko-polskiej dwujęzyczności staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego / M. Głuszkowski // *Slavia Orientalis* – 2010. – № 1. – S. 81–98.
26. *Myers-Scotton C.* Code-switching / C. Myers-Scotton // *The Handbook of Sociolinguistics* / Ed. by F. Coulmas. – Oxford : Blackwell, 1998. – P. 149–162.
27. "Mieszanie Sie Języków" Oraz "Nauka Języków Do Siebie Podobnych" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onauczejzykow.blogspot.com/2010/11/mieszanie-sie-jezykow-oraz-nauka.html>
28. *Жлуктенко Ю. О.* Мовні контакти / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 135 с.
29. *Weinreich U.* Languages in contact: Findings and Problems / U. Weinreich. – New York, 1953. – 148 p.
30. *Лазаренко Л. О.* Лексична інтерференція в усному румунському мовленні в Україні / Л. О. Лазаренко // *Мовознавство*, 1996. – № 1–2. – С. 32–38.
31. *Селіванова О.* Проблема форм міксації мов у соціолінгвістиці / О. Селіванова // *Мова і суспільство*, 2011. – Вип. 2. – С. 3–10.
32. *Lipińska E.* Język ojczysty, język obcy, język drugi: wstęp do badań dwujęzyczności / E. Lipińska. – Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. – 147 s.
33. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* / red. K. Polański. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1999. – 732 s.
34. *Nowak I.* Transfer w kontekście dydaktyki językowej doby postkomunikacyjnej / I. Nowak // *Lingwistyka stosowana*, 12. – Śląsk, 2015. – S. 69–80.
35. *Słownik języka polskiego* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sjp.pwn.pl/>

TERMS DENOTING THE INTERACTION OF LANGUAGES IN VARIOUS SOCIOLINGUISTIC TRADITIONS

Oksana Butkovska

*Ivan Franko National University in Lviv
vul. Uniwersytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine
oksanavasytsiv@gmail.com*

The comparative analysis of the Ukrainian, Polish, and English terms containing the semantic sign 'interaction of languages' in its structure has been an understudied issue in modern sociolinguistics. In order to follow the systematic organisation of terms, the author proceeds from the notion 'semantic group', which is a substructure of the terminological field as a unity of related terminological units.

The composition and structure of the semantic group 'linguistic contact' are studied with attention to the number and frequency of semantic features: differential, which provides paradigmatic oppositions, and integral, which fills the conceptual meaning of terms. The choice of a term in the role of the semantic group identifier is confirmed by the high frequency of its use in scientific texts and the ability to convey the information about the group in the most generalised way. The degree of elements' identity in the semantic group, which involves the inclusion of the semantic signs of meaning of one term in the meaning of another, is established through the componential analysis of dictionary definitions and the procedure of step-by-step identification. *The method of opposition* made it possible to disclose the place of each term within the semantic group by contrasting the units based on the presence or absence of a

certain distinctive feature. *The comparative method* contributed to disclosing common and distinctive features in the semantics of equivalents in three languages.

The semantic group 'мовний контакт' / 'kontakt językowy' / 'language contact' unites the names related to the semantic components Ukr. 'мовна взаємодія', Pol. 'wzajemne oddziaływanie języków', and Engl. 'language interaction'. Most frequently, the units of the groups under comparison demonstrate the opposition of inclusion and identity proving the systematic nature of sociolinguistic terminology. The majority of terms has the same semantic structure in three languages (the relation of *interlingual symmetry*): Ukr. *перемикання кодів, змішування кодів, запозичення, інтерференція, мовна асиміляція* etc.; Pol. *przełączanie kodu, mieszanie języków, zapożyczenie językowe, interferencja, asymilacja językowa* etc.; Engl. *code-switching, code-mixing, borrowing, interference, linguistic assimilation*. The branched paradigm of the generic names of the base term in the Ukrainian language illustrates the phenomenon of *interlingual asymmetry*. The quantitative composition of semantic groups reveals the discrepancies: in the Ukrainian and English languages, there is a more detailed generic differentiation of concepts for designating the types of code-switching (for example, Ukr. *ситуативне переключення коду, метафоричне п. к., інтерсентенціональне п. к., інтрасентенціональне п. к.*, Engl. *situational code-switching, metaphorical c.-s., intersentential c.-s., intrasentential c.-s.* etc.), in the Polish language, for designating the types of borrowings (*zapozyczenie zewnętrzne, z. wewnętrzne, z. ukryte, z. właściwe*), while in the English language, for designating the types of interference (*positive transfer, negative t., static interference, dynamic i., shift-induced i.*). The English term *foreigner talk* forms a lacuna in the terminological systems of the Ukrainian and Polish languages.

Key words: terminology of sociolinguistics, semantic group, language contact, base term, integral and differential features.

Стаття надійшла до редколегії 18 січня 2017 року
Прийнята до друку 7 листопада 2017 року